

URBANISTICKÝ PLÁN - PŘEDPOKLAD SPOKOJENÉHO BYDLENÍ

„Neodmyslitelnou součástí všech spisů o moderním urbanismu je nejen líčení stále se zhoršujícího životního prostředí dnešních měst, ale i velký počet často zcela protikladných názorů na dokonalejší uspořádání lidských sídel“.

Jiří Hruza, Města utopistů, 1967

Možná to mnohého překvapí: tvrdím, že urbanistická podoba lokality, kde hodlám vztyčit svůj budoucí rodinný dům, má na kvalitu bydlení stejný, ne-li větší vliv než vlastní architektonické a provozní řešení domu. S vlastní stavbou si koneckonců vždycky lze nějak pohrát tak, aby eliminovala nedostatky a naopak těžila z předností daného stavebního pozemku. Její místo je ale mnohem méně závislé na individuální vůli a jeho rezistence ke změnám je mnohdy takřka absolutní. Naplánoval-li nějaký městotvůrce před půlstoletím v sousedství mé parcely, omývané „roztokem“ řeky, „chemické“ po čínském způsobu, na prudkém severním svahu s přístupovou silnicí, vedenou od jihu, dálniční přivaděč, obkružující ponuré autovrakoviště, sotva s tím něco dokážu udělat. Kvalita bydlení by tady asi příliš velká nebyla, i kdybych tu vybudoval sídlo jak Saddámův rodinný palác v Tikrítu.

At' už bydlíme ve městě či na venkově, jedno je jisté: přirozené lidské sídliště v sobě zahrnuje nejen vlastní bydlení, ale i celou řadu jiných funkcí, které se jeho plánovači, architekti a urbanisté, snaží nějak uspořádat. „Sestrkat“ do jednoho místa v konkrétních souvislostech terénní morfologie i ostatních vlivů krajinných, klimatických apod. takové funkce, jako bydlení, doprava, rekreace, výroba, reprezentace, energetika, lázeňství atd. nebývá jednoduché. Tyhle stránky naší vezdejší existence by si totiž neměly nejen vzájemně překážet, ale v co možná dokonalé harmonii by měly vytvářet optimální scénu lidských životů.

Tahle snaha o plánovité a racionální rozvržení měst a obcí je prastará a provází lidstvo už od starověku. Platón s jeho Atlantidou (Dialog Kritias), biblické Ezechiášovo proroctví o Novém Jeruzalémě, Amaurotum, hlavní město ostrova Utopie od Thomase Moora (1516) nebo sídliště klasických utopistů 19. století Charlese Fouriera či Roberta Owena - to všechno se dá označit jako reakce na neuspokojivé uspořádání lidských sídel v reálném životě i poměrů ve společnosti. Tito myslitelé (a desítky dalších plánovačů, filosofů či snílků) přinesli významné podněty pro urbanisty 19. a zvláště 20. století, kdy se města začala velmi prudce rozvíjet a zvětšovat. Najednou už plánování měst nebyl úkol pro nějakého středověkého lokátora, který vytyčil náměstí a

parcely v přilehlých ulicích, určil místo „po vodě“ pro koželuhy a jircháře, naplánoval kostel, polohu hřbitova a možná ještě pole pro rasa čili antouška, aby bylo kde zakopávat uhynulý dobytek. Ebenezer Howard, britský parlamentní zpravodaj, vydal v r. 1902 knihu Zahradní města budoucnosti a významně tím podnítil urbanistickou teorii i praxi 20. stol. Zeleň ve všech podobách se stala jedním z rozhodujících činitelů prací takových urbanistů, jako byl Tony Garnier (Projekt průmyslového města pro 35 000 obyvatel, 1904), Le Corbusier (funkcionalistická koncepce městské struktury, 20. léta) nebo Georgij A. Miljutin (pásmové město, popsáno v knize Socgorod, 1931). Výsledek známe všichni: praktický rozpad městské struktury, prezentovaný na našich i zahraničních panelových sídlištích. Zmizely ulice, tvořené řadami domů, zanikla náměstí, která nahradily „shromažďovací“ či „vnitroblokové“ prostory. Nové obytné soubory přestávaly být vnímány jako „město“, říkalo se jim „obytné satelity“ či dokonce „trabanty“. Ze sídlišť se staly pouhé noclehárny, neboť důslednou diverzifikací jednotlivých městských zón odsud zmizely nejen takové funkce, jako výroba, doprava, správa či energetika, ale z valné části i reprezentace, kultura, komerce apod. Teprve poslední desetiletí minulého století jsou svědky snahy o navrácení některých neobtěžujících funkcí dovnitř sídlištních struktur, jejich promíchání i za cenu jistého „znečištění konceptu“.

Ze všech soudobých urbanistických teorií jsou mi nejbližší práce Američanů Allana Jacobse a Donalda Appleyarda z Kalifornské univerzity. Na rozdíl od všech těch sídlišť socialistické reality u nás i v ostatní Evropě, kolektivních domů, falang utopistů i domů - měst Le Corbusiera či Karla Honzíka u nás (Domurbia, 1963), mi přijdou jejich práce jako návrat k přirozenosti a normalitě, bez velkých výkonů sociálního plánování a nároků „na organizované stěhování velkých skupin obyvatelstva“. Nemohu odolat pokušení seznámit alespoň trochu čtenáře našeho časopisu s jejich Manifestem urbanistického navrhování z r. 1987, zkrátka - v takovém sídle by se nám žilo asi dobře.

„Existuje pět fyzických vlastností,“ píší, „které musí být splněny, má-li se cílům a hodnotám, které považujeme za klíčové pro urbanitu, dostat kladné odezvy. Jako nezbytné předpoklady zdravého urbánního prostředí musí být vyprojektovány a musí být uskutečněny. Musí jich být splněno všech pět, ne jen jedna či dvě. Zajisté také další fyzické vlastnosti jsou důležité, ale tahle pětice je nejdůležitější: obyvatelné ulice a čtvrti; alespoň minimální hustota obytné zástavby a intenzita využívání území; integrace aktivit - bydlení, práce, nakupování - v nějaké rozumné vzájemné blízkosti; stavby musí vymezovat veřejný prostor (v protikladu k budovám, které jsou povětšinou umístěny

v prostoru; a je zapotřebí velmi mnoha samostatných budov ve složitých vztazích (v protikladu k malému počtu velkých budov).“

Pojďme si to teď trochu vysvětlit. Obyvatelné čtvrti jsou složeny z obyvatelných ulic. Automobilová doprava ano, ale v rozumné míře. Na druhou stranu: ulice nesmí být „nekonečně“ dlouhé, aby tudy bylo možné chodit i pěšky. S tím ovšem souvisí i intenzita využívání území: příliš velké volné plochy nejen prodražují vedení všech možných inženýrských a dopravních sítí, ale také město dezurbanizují, „rozměňují“. Kdo byl někdy v americkém vilkovém městě, bude vědět, o čem je řeč: bez auta je tu život nemyslitelný, vždyť k prvnímu Mc Donaldovi je to poutivých 12 mil ! Třetí bod - integrace aktivit - je velmi aktuální i u nás. Většina výrobních činností se dá dnes provozovat tak, že to okolí vůbec nebo příliš neobtěžuje. Dýmající komíny a hlomoz válcovacích stolic už není, jak jsem si stačil všimnout, typickým projevem průmyslu. V rozumném uspořádání se dá integrovat do obytné čtvrti, stejně jako kanceláře, sklady, prodejny (i ty, do kterých je třeba zavážet poměrně velké objemy zboží), hospody, zoologické zahrady, sportovní areály atd. Jen tak vznikne živý a lákavý městský organismus, ne vyprahlá „monokultura“ z panelových domů nebo rodinných domků. Ke čtvrtému předpokladu: s tím, že stavby nevymezují prostor, ale ocitají se uprostřed něho, přišel funkcionalismus. Viděl v tom zlepšení hygienických podmínek a mělo to své oprávnění. Jenže výsledkem je opět české sídliště: nikdy neumíme popsat prostor, ve kterém jsme se ocitli: ulice ani náměstí to není, na to je to příliš „rozpadlé“, naše pohledy zastaví jen fasády stejných deskových či bodových domů a snad ještě stanoviště odpadkových kontejnerů... A z toho rezultuje i podmínka poslední, tzn. větší množství menších budov. Tady nejde jen o přirozené lidské měřítko staveb (ostatně dobře se dá žít i mezi newyorskými mrakodrapy, v londýnském City či v pařížské La Défense), ale i o to, že vybudováním jediného velkého domu se do něj „natáhne“ veškerá obslužná „materie“ sídla, všechny hospody, kina, prodejny, kanceláře a třeba dílny, takže prostor kolem je pak přirozeně poněkud vyprázdněný. Tak je to jednoduché.

Splňuje území, kde chceme postavit svůj nový dům, tyto předpoklady podle Jacobse a Appleyarda ? Anebo v budoucnu bude ? Kolik procent území developer vyhradil v naší nové obytné čtvrti něčemu jinému než prostému bydlení ? Musím denně vozit děti do školy a sám sebe do zaměstnání, vzdáleného 40 km ? Nebo i v budoucnu bude tahle sídelní struktura jen pro bydlení desítek, stovek či snad tisíců rodin a pro nákup se bude jezdit po dálnici ?

Povězme si teď něco o drobnějším urbanistickém měřítku, sestupme z úrovně sídelního útvaru na úroveň obytného okrsku. Ten je

možné rozdělit na jednotlivé stavební parcely a jejich dopravní obsluhu různým způsobem. Také o něm se velmi vyplatí přemýšlet, neboť způsob tohoto rozdělení může ovlivnit kvalitu bydlení zcela zásadně. Většinou vidíme tzv. *ulicový* typ zástavby, kdy jsou jednotlivé stavební pozemky s přiléhající šířkou 20 - 25 m srovnány podél ulice z obou jejích stran. To se zdá být dobrý způsob, ale není. Při těchto nevelkých šířkách pozemků, které neumožňují výrazněji orientovat obytné fasády domů také bočně, mívá polovina domů v ulici velmi nevhodnou lokaci, totiž vstup od komunikace z jihu a zahradu na sever od domu. To kvalitu bydlení ovšem velmi degraduje. U jiného typu zástavby, totiž *řadové*, kdy k sobě jednotlivé stavby bočními fasádami dokonce přiléhají, je takováto orientace přirozeně ještě mnohem horší a bydlení v těchto domcích pak pravidelně atakuje samé dno normy pro denní osvětlení a oslunění.

Skupinovou zástavbu rodinných domků vůbec stojí za to zadat k parcelačnímu a urbanistickému rozvrhu zkušenému architektovi. Ten může vtipnou a ohleduplnou parcelací nadělat malé ráje i z pozemků jinak nepříliš znamenitých. Krásné bydlení s překvapivě velkou intimitou může vzniknout při tzv. *kobercové* zástavbě z atriových domků. Obytné pozemky uvnitř jednotlivých domovních kompozic jsou sice nevelké, obvykle ne větší než 80 - 160 m², ale tato atria nabízejí pro svou uzavřenost velmi lákavé pobytové možnosti. Dalším typem skupinové zástavby, u nás vídaným jen zřídka, bývá uspořádání *terasové*, totiž takové, že dům výše umístěný má celý nebo část své venkovní terasy umístěny na střeše domku položeného níže. K tomu ovšem potřebujete nejen pořádnou dávku kooperativnosti a schopnosti vzájemného soužití obyvatel takové skupiny, ale ovšem i pořádný svah (sklon alespoň 40°) s dobrými základacími podmínkami.

Překvapivě hodně málo se u nás setkáváme s jiným typem zástavby izolovaných domků, totiž s tzv. *hnízdovým* uspořádáním. Neklade většinou o nic větší nároky na délku vedení inženýrských sítí než řešení ulicové (nepatrně větší jsou délky obslužných komunikací), ale kvalita bydlení v takto komponovaných skupinách je nesrovnatelná. Není zde polovina domů s bídou orientací ke světovým stranám, všechny domky jsou na tom v tomto ohledu přibližně stejně a architekt má pro oslunění místností k dispozici většinou všechny fasády i při pozemcích věru nevelkých. Domy tu ovšem nebývají srovnány jak „housky na krámě“ a vytvářejí kompozičně zajímavé shluky. Jsou většinou uspořádány kolem kruhového „hnízda“, tvořeného smyčkou obslužné komunikace. Uvnitř této smyčky bývá pak větší či menší společný prostor na dětské hřiště, pár stromů a laviček... Hnízdo není průjezdné, nanejvýš průchozí, všichni se zde znají a tak tu nikdo nejezdí zrovna stošedesátkou, protože by mohl přejet i své děti. Jediná

sousedka, stará paní Bedlivá (krycí jméno Jiřka), tu ze svého „beobachtungspunktu“ uprostřed smyčky při štrykování snadno ohlídá každý podezřelý pohyb u všech deseti domků...

Obyvatelnost prostředí, ve kterém jsme si předsevzali postavit náš dům, je na promyšleném urbanistickém plánu závislá opravdu hodně. Věnujme tedy i úvahu celkovému obrazu obytného okrsku či části města, než se někde opravdu rozhodneme bydlet. Vyplatí se to.

Ing. arch. Jan Rampich